

Mgr Miroslav Duško

**Vybrané problémy ľudského poznania
v Schopenhauerovej filozofii**

Uniwersytet Mateja Bela Słowacja

Abstrakt

V predkladanom príspevku sa snažíme poukázať na isté nezrovnalosti v Schopenhauerovej filozofii a viesť s ním kritickú polemiku. Príspevok je rozdelený na dve hlavné kapitoly, pričom v prvej poukazujeme na nezrovnalosť týkajúcu sa už Schopenhauerovej *veci osebe*. Druhá časť je obsiahlejšia a pozostáva z troch podkapitol. Prvá podkapitola sa venuje Schopenhauerovmu konceptu poznávania sveta, ktoré je závislé od individua. Druhá podkapitola sa venuje Schopenhauerovej myšlienke poznávania prostredníctvom zmyslov a mozgu. Tretia podkapitola sa venuje Schopenhauerovmu chápaniu času a priestoru, ktoré vníma ako funkcie mozgu. So všetkými týmito tromi Schopenhauerovými „konceptami“ sa pokúšame nadviazať kriticko-polemický dialóg. Napriek kritike Schopenhauerových myšlienok, ktoré sa venujú ľudskému poznaniu, si myslíme, že naše poukázanie na isté nezrovnalosti a nedostatky má presah aj do sociálno-antropologickej roviny.

1. Problematizácia Schopenhauerovej *veci osebe*

Podobne ako začína Schopenhauer prvý zväzok svojho diela *Svet ako vôľa a predstava*, začíname aj my našu polemiku – a to: „svet je moja predstava“¹. Schopenhauer tu hovorí o svete ako predstave vo všeobecnosti, ale toto tvrdenie by sa malo používať výhradne v zmysle, že svet je síce *mojou* predstavou, ale je *mojou* predstavou len vtedy, keď ide o *subjektívne prežívanie* sveta (nie o svet ako taký vo všeobecnosti, lebo ten by sa len ťažko dal preniesť do roviny predstáv). Svet ako taký (teda svet nezávislý od našej existencie) nemôže byť iba našou predstavou – pretože by potom nebol ničím viac ako len výsledkom našej duchovnej alebo mozgovej činnosti².

Tohto rizika, ktoré človeka ponára do jeho vlastnej subjektívnej predstavy o svete, si bol Schopenhauer dobre vedomý. Nepostuluje totiž iba svet ako predstavu, ale hovorí aj o svete ako vôli. Tu už je jasne vidieť rozlíšenie medzi Kantovou *vecou pre nás*, resp. *javom*, ktorý Schopenhauer nazýva *predstavou* a *vecou osebe*, ktorú Schopenhauer nazýva *vôľou*³. Je jasné, že ako ľudia poznávame svet iba ako svet javov – ten je tvorený našimi predstavami.

---

¹ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava I*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 37.

² V tejto načrtnej rovine sa dá ísť až tak ďaleko, že mozgu pripíšeme istú dávku garancie reálnosti vonkajšieho sveta. Ale tu nastáva riziko, že môže dôjsť k deformovaniu tejto reálnosti, pretože, ak by došlo k poškodeniu istej časti mozgu, tak by sa poškodilo aj vnímanie reality – teda „naše vedomí „skutečné“ reality závisí na správnom fungovaní mozgu“ (YOUNGSON, Robert M.: *O sílenství, podivínství a genialitě*. Praha: Portál, 2000, s. 55), avšak toto všetko je len subjektívnym pohľadom na realitu a nemusí mať na realitu ako takú žiadny dopad.

³ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava I*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 72.

Svet ako taký je, podľa Kanta a Schopenhauera, pre nás nepoznatelný – vec osebe teda nemôžeme poznať. Avšak, Schopenhauer ju predsa len poznáva. A to v týchto bodoch:

a) označuje ju ako „vôľu“ – teda musel vo veci osebe spoznať niečo, čo by sme mohli nazvať akousi „podstatou“ veci osebe (lebo inak by nemohol dospieť k tomu, že vec osebe je vôľou).

b) tejto nepoznatelnej veci osebe, ktorú označuje ako vôľu, prisudzuje aj rôzne atribúty⁴, napr. že je „slepým nutkaním“⁵. Tu už je vidno, že nejde len o priradenie nejakého (dajme tomu „pracovného“) názvu, ktorým Schopenhauer pomenúva vec osebe, resp. nejde tu už len o snahu ju nejakým metodickým pomenovať, a tým ju priblížiť ľudskému vnímaniu, ale tu jej už Schopenhauer priraduje isté vlastnosti, ktoré by človeku nemali byť poznateľné (ak ide teda o vec osebe). Ak by bola vec osebe úplne nepoznatelná, tak by o nej nemohol povedať a vedieť vôbec nič. Napriek tomu o nej Schopenhauer tvrdí isté „poznatky“, takže tým pádom už vôľu musel začať poznávať (resp. začal ju poznávať vo svojej filozofickej koncepcii).

2. Problematická Schopenhauerovho ponímania poznania

Napriek tejto Schopenhauerovej nedôslednosti uznajme jeho rozdelenie na *vôľu* (vec osebe) a *predstavu* (jav) ako neproblematické. Aj keď túto dichotomickosť budeme jasne odlišovať, tak si predsa len myslíme, že istá kritická polemika so Schopenhauerom je stále možná. A to hlavne v troch oblastiach: 1. poznanie sveta, ktoré je závislé od individua; 2. poznanie prostredníctvom zmyslov a mozgu; 3. čas a priestor ako funkcie mozgu.

2.1 Poznanie sveta, ktoré je závislé od individua

Poznanie sveta je podľa Schopenhauera závislé od individua⁶. Táto téza je problematická z dvoch hľadísk:

a) prvé hľadisko: ak každé individuum poznáva svet svojimi zmyslami a spracová ho svojim poznávacím aparátom, tak potom rozličnosť individualít zapríčiní rozličnosť poznávaného sveta, resp. naše konštrukty sveta budú od jedinca k jedincovi odlišné. Toto do

---

⁴ K atribútom Schopenhauerovej vôle patrí podľa prof. Šlosiara napr., že je „bezdôvodná ... a jej prejavy sú pudové a neočakávané. ... nerozumná a ničím neohraničená vôľa“ (ŠLOSIAR, Ján: *Dejiny filozofie človeka*. Banská Bystrica: Belianum, 2013, s. 57-58), ale okrem toho je táto vôľa aj „iracionálna ... nevedomá“ (ŠLOSIAR, Ján: *Od antropologizmu k filozofickej antropológii*. Bratislava: Iris, 2002, s. 54).

⁵ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava II*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 460.

⁶ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava I*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 37.

istej miery platí, pretože každý spracúva dáta z vonkajšieho sveta inak⁷, ale v istých (dajme tomu základných) bodoch sa stotožňujeme s druhými individuami.

Ak by to tak nebolo, neboli by možné také inštitúcie ako napr. školstvo, zdravotníctvo, súdnictvo a kultúra všeobecne, ktoré všetky v sebe nesú prvky vzťahujúce sa nielen na jedného človeka, ale pokrývajú väčšiu časť populácie – teda niečo „nadindividuálne“ a „nad predstavou konkrétneho človeka“ predsa len jestvuje (a je aj poznávané).

b) druhé hľadisko: ak by bolo poznanie závislé výlučne od individua, tak by toto poznanie nemohlo byť zdieľané s ostatnými individuami. Išlo by totiž iba o naše predstavy, ktoré môžu byť u druhého človeka iné. Prax však hovorí o niečom inom. Zoberme si také vedecké tímy, ktoré sú zložené z niekoľkých indivíduí (možno aj desiatok alebo stoviek ľudí). Ak by každý poznával výlučne len svojimi predstavami a nejestvovalo by niečo nadsubjektívne, tak celá snaha vedy by bola márna. Taktiež aj v každodennom živote by sme sa nedokázali zhodnúť na základných triviálnych „pravdách“.

Z týchto hľadísk je potom problematické aj Schopenhauerovo tvrdenie, že „nech je svet akokoľvek nesmierny a mohutný, jeho jestvovanie predsa visí na jedinom vlákneku“⁸, pričom týmto vláknom je ľudské individuum s jeho poznávaním. Ak je poznanie sveta v pomyselnej hierarchii nižšie ako samotné jestvovanie sveta, tak už samotné poukázanie na nemožnosť poznávania sveta iba cez prizmu individuality vrhá pochybnosť aj na to, že by jestvovanie sveta záviselo výlučne od individua.

2.2 Poznanie prostredníctvom zmyslov a mozgu

S predchádzajúcou podkapitolou súvisí aj polemika ohľadne toho, že poznanie podľa Schopenhauera získavame prostredníctvom zmyslov a mozgu. Schopenhauer na jednom príklade opisuje poznanie sveta prostredníctvom oka, ktoré tento svet vidí a tým sa svet „dostáva“ do mozgu a stáva sa predstavou – stáva sa teda našim konštruktom⁹. O polemike v tomto prípade hovoríme preto, lebo poznávať sa podľa nás dá aj mimozmyslovo. Tu máme na mysli dva typy poznávania sveta.

Prvým typom poznávania je *a) meditatívne, intuitívne alebo kontemplatívne poznávanie*: toto poznávanie opisuje aj sám Schopenhauer, pričom je v istom rozpore sám so

---

⁷ Okrem samotnej rozdielnej citlivosti zmyslového ústrojenstva a mozgu sme ako individua odlišné aj našimi emóciami, pocitmi, charakterom, temperamentom a pod. Tejto odlišnosti si bol vedomý aj sám Schopenhauer (napr. SCHOPENHAUER, Arthur: *Aforismy k životní moudrosti*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997, s. 12).

⁸ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava II*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 16.

⁹ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava I*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 71-72.

sebou samým, keď na jednom mieste v druhom zväzku svojho diela *Svet ako vôľa a predstava* tvrdí, že „nikto nikdy nevystúpil zo seba, aby sa bezprostredne identifikoval s vecami“¹⁰, pričom v prvom zväzku tohto diela venuje jednu celú kapitolu práve kontemplatívne poznávaniu, ktoré v skratke môžeme Schopenhauerovými slovami opísať ako stav, v ktorom sa človek „oddá ... celou silou svojho ducha nazeraniu, celkom sa doň pohrúži a celé svoje vedomie vyplní pokojnou kontempláciou práve prítomného prirodzeného predmetu, či už je to krajina, strom, bralo, budova alebo čokoľvek iné“¹¹.

Tento rozpor v sebe nesie aj to, že pri kontemplatívnom poznávaní sa individuuum stáva „čistým subjektom poznania, bez vôle“¹². Ak je vôľa vecou osebe a my sa zrazu pri kontemplácii nachádzame bez vôle (a teda istým spôsobom mimo vôle), čo to značí? Opustili sme vec osebe a vymanili sme sa z nej? Podľa Schopenhauera to tak bude, pretože umenie, askéza a filozofia, ktoré u neho tvoria isté formy vymanenia sa z vôle k životu sú často poznačené práve takouto meditáciou a kontempláciou.

No sú tu ďalšie otázky: ak sa pri kontemplácii vymaním z područia vôle (veci osebe), kde sa potom nachádzam? Jestvujem ešte vo svete a realite? – pretože som mimo predstavu, aj mimo vôľu. Ak totiž nie som riadený vôľou, stal som sa vecou osebe? – ak je to hypoteticky tak, tak potom som asi inou vecou osebe akou je vôľa. Pri kontemplácii ma však druhí ľudia môžu poznávať, teda vecou osebe sa pravdepodobne nestávam (lebo minimálne moje fyzické telo je stále možné podrobovať skúmaniu). Otázne je, čo sa stane s duchovným princípom – ten asi poznávaný druhými byť nemôže (iba ak by sme stotožnili duchovný princíp s činnosťou mozgu – vtedy môže byť náš mozog pri kontemplatívnom poznávaní skúmaný). Môže byť však moja duchovná činnosť, ktorú uskutočňujem v procese kontemplácie, poznávaná ako taká? Asi nie. Celkový duchovný princíp asi leží mimo rámec ľudského skúmania – a tu sa dá možno a pravdepodobne hovoriť o tom, že v tomto bode sa približujem niečomu, čo môže byť podobné ako vec osebe (hoci aj to je neisté, problematické a výlučne vec špekulácie a dohadov).

Druhým typom poznávania je *b) archetypovo-symbolické poznávanie a kolektívne nevedomie*: tento typ prenosu poznatkov je možno diskutabilný, ale za zmienku stojí všimnutie si „zarážajúcich podobností v mytológiách všetkých národov. Jsou to podobnosti, které si tyto národy nemohly navzájem předat“¹³. Na základe toho sa potom javí individuálne

¹⁰ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava II*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 17.

¹¹ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava I*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 265.

¹² SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava I*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 265.

¹³ RÖHR, Heinz-Peter: *Cesty z úzkosti a deprese*. Praha: Portál, 2012, s. 141.

poznávanie prostredníctvom zmyslov nie ako jediné možné. Nemusí však ísť v striktnnej forme o protiklad k individuálnemu poznávaniu jedinca prostredníctvom zmyslov a mozgu. Skôr si myslíme, že tu ide o isté prepojenie rôznych spôsobov poznávania, ktoré k človeku nerozlučne patria. Tak ako je nepochybne dôležité poznávanie prostredníctvom zmyslov a spracúvanie týchto poznatkov prostredníctvom mozgu, tak je nevyhnutné poznávať svet aj formou archetypovo-symbolických foriem, ktoré poukazujú na „nadosobní, transpersonálni úroveň človeka ... *kolektivní nevědomí*“¹⁴.

2.3 Čas a priestor ako funkcie mozgu

S oboma vyššie uvedenými polemickými názormi ohľadne individuálneho a zmyslovo-mozgového poznávania sa dostávame k tretej oblasti, v ktorej sa pokúsime aspoň naznačiť istú objektivitu, ktorá by sa dala pripísať priestoru a času.

Podľa Schopenhauera je čas, priestor a kauzalita výlučne funkciou mozgu¹⁵. S týmto Schopenhauerovým tvrdením súhlasíme iba v prípade kauzality – a to preto, lebo ako ľudia sa často snažíme v prírode hľadať súvislosti a vzťahy, pričom je zrejmé, že ide iba o naše konštrukty. Avšak o čase a priestore toto platí len v istom zmysle. Čas a priestor sú podľa nás istým spôsobom nezávislé entity. Ako chápeme tieto nezávislé entity? Je jasné, že naše chápanie času a priestoru je už poznačené naším vnímaním sveta (v tomto prípade ide teda o funkciu mozgu). No touto funkciou mozgu nie je čas a priestor ako taký – touto funkciou je len náš pohľad na čas a priestor. Tvrdíme, že priestor a čas, ktoré sú nezávislé od ľudského mozgu, sa zdajú jestvovať aj mimo nás. Stačí si zobrať ako príklad rozľahlosť vesmíru okolo nás – ten sa nachádza v určitom časovom horizonte (no nemusí byť poznačený naším plynutím a chápaním času, ktorý delíme na minulosť, prítomnosť a budúcnosť) a okrem toho sa vesmír nachádza aj v istej rozpriestranenej sfére (taktiež ako v prípade času, ani tu nemusí ísť o priestor chápaný v našom ľudskom zmysle, ale zdá sa, že istá rozľahlosť vo vesmíre predsa len jestvuje).

Ak by čas a priestor boli výlučne funkciou nášho mozgu, ako tvrdí Schopenhauer nadväzujúc na Kanta, tak potom by sa vedci napr. nemuseli trápiť vzdialenosťno-časovo náročnými letmi do kozmu. Vesmír sa síce nachádza mimo našich obvyklých merítok, resp. naše miery nie sú prispôbené na rozmery vesmíru, ale napriek tomu nemôžeme povedať, že vesmír nie je v čase a priestore (veď človek na meranie vesmíru začal používať nové meracie

---

¹⁴ RÖHR, Heinz-Peter: *Cesty z úzkosti a deprese*. Praha: Portál, 2012, s. 141.

¹⁵ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava II*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 22.

jednotky ako je napr. astronomická jednotka alebo svetelný rok pre vzdialenosti, alebo miliardy rokov pre časový horizont vesmíru).

Môže byť namietnuté, že čas a priestor ako taký nejestvuje. No už len samotné galaxie jestvujú v istom časovom horizonte – je tu ich zrod a zánik (bez toho, že by museli byť naviazané na existenciu v ľudskom mozgu); a taktiež ich rozľahlosť poukazuje na ich rozloženie v priestore. To ako ich vnímame a vidíme my (napr. v teleskopoch) je už poznamenané naším poznávacím aparátom a spracované funkciami mozgu (tu je relevantné hovoriť o čase a priestore ako o funkciách mozgu), ale napriek tomu toto naše poznanie a spracovávanie údajov z niečoho vychádza (a to je, zdá sa, práve toto časovo-priestorové jestvovanie okolitého sveta). Preto by sa malo vyššie uvedené Schopenhauerovo tvrdenie skorigovať v prípade času a priestoru napr. na tvrdenie, že len *naše* poznanie času a priestoru je funkciou mozgu, nie čas a priestor ako taký.

Záver

V predložennom príspevku sme sa pokúsili polemicky pozrieť na niektoré aspekty Schopenhauerovej filozofie, ktoré sa venujú ľudskému poznávaniu sveta. Nepopierame, že Arthur Schopenhauer je brilantný mysliteľ, avšak v prípade vyššie spomenutých problémov si myslíme, že jeho filozofia by nemala byť prijímaná bez náležitého kritického prístupu. Napriek správne rozlíšeniu medzi vecou osebe a javom sa Schopenhauer dopustil istej nezrovnalosti už vtedy, keď vec osebe bližšie vymedzuje (keď ju pomenúva a pripisuje jej isté atribúty).

Druhý okruh polemiky sme zamerali na jeho prístup k poznávaniu vonkajšieho sveta – tu sa venujeme trom podproblémom, ktoré v istom zmysle, myslíme si, spolu súvisia. Prvým podproblémom je stotožnenie poznania s individuom a naše poukázanie na istý nadindividuálny prvok v prístupe k poznatkom, resp. v ich zdieľaní, ktorý potvrdzuje aj vedecká prax.

Druhým podproblémom je poznanie, ktoré prebieha prostredníctvom zmyslov a spracúva sa mozgom, pričom sa snažíme poukázať nielen na kontemplatívny typ poznania, ktorý vo svojej filozofii spomína aj Schopenhauer, ale do popredia dávame aj archetypálno-symbolický typ poznania, ktorý odkazuje na isté prvky kolektívneho nevedomia – a tým pádom je poznávania akousi reťazou, ktorá nás spája s predchádzajúcimi generáciami indivíduí.

Tretím podproblémom je snaha o prisúdenie istej dávky objektívnej existencie času a priestoru (hoci nepopierame, že v istom zmysle ide len o funkcie nášho mozgu, ako tvrdí

Kant a na neho odkazujúci Schopenhauer). Dôvod tohto pokusu o prisúdenie objektivity času a priestoru tkvie v tom, aby sa čas a priestor nechápal len ako niečo vytvorené človekom.

Celková snaha tohto článku tkvie v tom, že sa snaží poukázať na to, že Schopenhauerov koncept vedie k jednostrannému prisudzovaniu privilegovaného miesta človeku ako individuu. Z toho ale pramení nielen ohraničovanie individua a jeho vydeľovanie sa zo spoločnosti, do ktorej však človek bytostne patrí (s týmto súvisia prvé dva podproblémy v druhej časti práce), ale aj jeho uzatváranie sa do idealistických foriem ľudského mozgu (s týmto súvisí tretí podproblém) – a práve v tomto vidíme presah daných problémov do roviny sociálno-antropologickej.

Tento príspevok vznikol ako súčasť riešenia projektu VEGA 1/0182/13 *Problém osamelosti v živote súčasného človeka (filozofické skúmania)*.

Zoznam použitej literatúry

RÖHR, Heinz-Peter: *Cesty z úzkosti a deprese*. Praha: Portál, 2012, 168 s. ISBN 978-80-262-0073-4.

SCHOPENHAUER, Arthur: *Aforismy k životní moudrosti*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997, 144 s. ISBN 80-901916-5-7.

SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava I*. Bratislava: Kalligram, 2010, 720 s. ISBN 978-80-8101-247-1.

SCHOPENHAUER, Arthur: *Svet ako vôľa a predstava II*. Bratislava: Kalligram, 2010, 846 s. ISBN 978-80-8101-247-1.

ŠLOSIAR, Ján: *Dejiny filozofie človeka*. Banská Bystrica: Belianum, 2013, 130 s. ISBN 978-80-557-0575-0.

ŠLOSIAR, Ján: *Od antropologizmu k filozofickej antropológii*. Bratislava: Iris, 2002, 164 s. ISBN 80-89018-37-8.

YOUNGSON, Robert M.: *O šílenství, podivínství a genialitě*. Praha: Portál, 2000, 256 s. ISBN 80-7178-401-X.

